

УДК 94(476)+323.15(476)

**ДЗЕЙНАСЦЬ ІНСТЫТУТАЎ ДЗЯРЖАЎНАЙ УЛАДЫ
ПА РЭГУЛЯВАННІ МІЖНАЦЫЯНАЛЬНЫХ АДНОСІН У РЭСПУБЛІЦЫ БЕЛАРУСЬ
(1991 – 2010)**

**канд. гіст. навук, дац. І.А. ПУШКІН
(Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт харчавання)**

Упершыню ў беларускай гістарыяграфіі аналізуецца стварэнне і дзейнасць інстытутаў дзяржаўнай улады па рэгуляванні міжнацыянальных адносін у Рэспубліцы Беларусь. Даследаваны і прааналізаваны працэс заканадаўчага забеспячэння праў нацыянальных супольнасцяў. У 1990-х гадах органамі прадстаўнічай улады была прынятая нарматыўна-прававая база, якая стварыла ўмовы для развіцця культур нацыянальных супольнасцей. У сярэдзіне 1990-х гадоў быў створаны орган выканаўчай дзяржаўнай улады для забеспячэння ўмоў захавання этнічнай самабытнасці і выканання заканадаўства ў сферы рэалізацыі праў нацыянальных супольнасцей. Вылучаны і ахарактарызаваны тры этапы ў дзейнасці дзяржаўных органаў па рэгуляванні міжнацыянальных адносін у Рэспубліцы Беларусь. Зроблена выснова аб прыняцці раішэнняў пасля ўсебаковага абмеркавання, з улікам агульнанацыянальных інтарэсаў, грамадска-палітычнай і эканамічнай сітуацыі ў краіне. У выніку ў беларускім грамадстве склаліся стабільныя, канструктыўныя міжнацыянальныя адносіны.

Уводзіны. Пасля атрымання незалежнасці ў Беларусі ўзнікла неабходнасць у рэарганізацыі існуючых і стварэнні новых структур органаў дзяржаўнай улады, у тым ліку ў сферы міжнацыянальных адносін. Рэгуляваннем міжнацыянальных адносін у Рэспубліцы Беларусь займаліся прадстаўнічыя і выканаўчыя органы ўлады. Попыт вырашэння міжнацыянальных праблем у судовым парадку ў краіне адсутнічае. У беларускай навучы гэтае пытанне маладаследавана. Некаторыя аспекты дзейнасці інстытутаў дзяржаўнай улады ў адпаведнай сферы толькі ўзгадваліся ў кантэксце дзяржаўнай нацыянальнай палітыкі ў публікацыях С. Буко [1], Н. Бурай [2], Э. Юфе [3], В. Касовіч [4], А. Ліўшыца [5], А. Макрушыч [6], А. Осіпава [7], В. Паўлоўскай [8], І. Пушкіна [9; 10], М. Рыбакова [11].

Мэта даследавання – прааналізаваць дзейнасць Парламента (Вярхоўнага Савета, Нацыянальнага Схода) і структур выканаўчай улады па стварэнні прававых асноў удзелу нацыянальных супольнасцей у грамадскім і культурным жыцці Беларусі, а таксама рэгуляванні міжнацыянальных адносін. Выкарыстоўваліся крыніцы з архіваў Рэспублікі Беларусь, Расійскай Федэрацыі і Літоўскай Рэспублікі, апублікаваныя матэрыялы.

Асноўная частка. Міжнацыянальныя адносіны ў Беларусі сталі прадметам увагі прадстаўнічых органаў улады толькі з пачатку 1990-х гадоў. З 1972 года да 21.09.1990 пытанні міжнацыянальных адносін не знаходзілі адлюстравання ў працы якога-небудзь органа Вярхоўнага Савета (ВС) БССР. Іх разглядам павінен быў займацца аддзел па пытаннях сацыяльнага і культурнага развіцця, потым камісія па народнай асвеце і культуры. Не разглядаліся нацыянальныя праблемы і на сесіях ВС БССР да 2.02.1988 [12]. Толькі напрыканцы 1980-х гадоў, пасля падзей ва Узбекістане, Нагорным Карабаху, Абхазіі і іншых месцах, на міжнацыянальныя адносіны звярнулі ўвагу і ў Беларусі.

Пасля правядзення ў 1990 годзе выбараў у мясцовыя і Вярхоўны (ВС) саветы сталі адбывацца змены ў падыходах да вырашэння праблем міжнацыянальных адносін і задавальнення інтарэсаў нацыянальных супольнасцей Беларусі ў грамадска-палітычным і культурна-асветным жыцці. Пастановаю Прэзідыума ВС БССР ад 21.09.1990 у Сакратарыяце Вярхоўнага Савета ўнутры некаторых аддзелаў былі ўтвораны сектары. У складзе аддзела па пытаннях сацыяльнага і культурнага развіцця з'явіўся сектар па пытаннях адукацыі, культуры і міжнацыянальных адносін. Пастановаю ВС БССР XII склікання ад 1.06.1990 былі ўтвораны пастаянныя камісіі, сярод якіх – камісія па нацыянальнай палітыцы і міжнацыянальных адносін (Камісія). На гэта паўплывала і тое, што ў той час у вышэйшым органе ўлады краіны – Вярхоўным Саветае СССР – дзейнічала камісія Савета нацыянальнасцей ВС СССР па нацыянальнай палітыцы і міжнацыянальных адносін [13, арк. 168].

Пасля вырашэння арганізацыйных пытанняў на сваім чацвёртым пасяджэнні 24.09.1990 члены Камісіі – дэпутаты Вярхоўнага Савета – абмеркавалі зварот агульнага сходу аддзялення польскага культурна-асветнага таварыства імя А. Міцкевіча (Гродна), які адбыўся 14.08.1990. Члены таварыства звярталіся да ўлад з патрабаваннямі «спыніць антыпольскую кампанію ў газетах», атрымаць магчымасць сустрэчы з кіраўніцтвам Гродзенскай вобласці, прасілі выдзеліць памяшканне для таварыства, дапамагчы ў выданні газеты і стварэнні школ на польскай мове, даць дазвол на змяненне нацыянальнасці з беларускай на польскую і інш. Частка палякаў вобласці патрабавала «забараніць гвалтоўнае набажэнства ў касцёлах на беларускай мове», што, на нашу думку, ніяк не адпавядала добрым узаемаадносінам беларусаў і палякаў

каталіцкага веравызнання і супярэчыла курсу Каталіцкай царквы на ўжыванне падчас набажэнстваў нацыянальных моў краін знаходжання касцёла [10, с. 62].

Камісія 04.12.1990 прыняла рашэнне па пытанні «Аб стане адраджэння нацыянальнай культуры і роднай мовы сярод грамадзян польскай нацыянальнасці ў Гродзенскай вобласці і іншых раёнах Беларусі»: рэкамендаваць СМ БССР разгледзець пытанне аб рэгістрацыі Саюза палякаў на Беларусі; вырашыць пытанне аб частковым фінансаванні газеты-органа СПБ; даручыць Гродзенскаму аблвыканкаму і гарвыканкаму разгледзець пытанні аб выдзяленні памяшканняў для СПБ, рэдакцыі газеты, частковым фінансаванні культурна-асветных аддзелаў таварыства; спрыяць хутчэйшаму развіццю польскай мовы; забяспечыць бібліятэкі літаратурай на польскай мове; выдзеліць памяшканні для гурткавай і іншай культурна-масавай дзейнасці; прыняць меры па аднаўленню помнікаў, якія ўшаноўваюць вядомых дзеячаў сумеснай гісторыі і культуры Беларусі і Польшчы [14, арк. 7 – 9, 48 – 49]. Аб задавальненні грамадска-палітычных і культурных патрэб асоб польскай нацыянальнасці размова таксама вялася на пасяджэннях Камісіі 22.05.1991, на якім было разгледжана пытанне «Аб ходзе выканання рашэння Камісіі па адраджэнню польскай культуры і мовы, узнятым Польскім культурна-асветным таварыствам імя А. Міцкевіча», і 09.04.1992, калі была заслухана інфармацыя «Аб прапанавах СПБ па пытаннях адраджэння польскай мовы і культуры» [15, арк. 125 – 127; 16, арк. 53].

Вясною 1991 года члены Камісіі звярнулі ўвагу на сферу міжнацыянальных адносін: 20.03.1991 была заслухана «Інфармацыя вучоных Інстытута сацыялогіі АН БССР аб стане міжнацыянальных адносін у БССР»; 22.05.1991 разглядалася пытанне «Аб падрыхтоўцы праекта Закона «Аб свабодным развіцці нацыянальных і этнічных груп у БССР» [15, арк. 310 – 312, 125 – 127].

Напрыканцы 1980-х гадоў у Беларусі паўстала праблема нацыянальнага вывучэння Палескага рэгіёна. З'явіўся рух за прызнанне існавання заходне-палескай этнічнай групы (Етвязі). На пасяджэнні Камісіі 20.05.1991 абмяркоўвалася пытанне «Аб статуце і праграме грамадска-культурнага аб'яднання «Полісье»». Статут быў прыняты на сходзе 14.04.1990. У ім дэкларавалася, што асноўная мэта аб'яднання – садзейнічанне этнакультурнаму адраджэнню Заходняга Палесся (Етвязі). Гэта частка Беларусі разглядалася як асобны край. У Статуце прасочваліся сепаратысцкія настроі. На пасяджэнні Камісіі частка дэпутатаў выказала заклапочанасць тым, што дзейнасць таварыства ініцыравалася зверху, з боку выканаўчай улады, і гэта стварае нацыянальную напружанасць у рэспубліцы, вядзе да дэстабілізацыі міжнацыянальных адносін. Камісіяй 12.06.1991 разглядаўся «Зварот А. Трушко (А. Наварыча) з прапанаваю больш актыўна садзейнічаць развіццю культуры Палескага рэгіёна Беларусі». Выступіў М.М. Шэляговіч і расказаў аб працы грамадска-культурнага таварыства «Полісье». Ён прапанаваў: а) прыняць Закон аб заходне-палескай этнічнай групе народа, б) прыняць пастанову аб фінансаванні работы ГКТ «Полісье», в) стварыць заходне-палескі культурна-асветны цэнтр. Дэпутаты прынялі рашэнне: «1) падтрымаць і адобрыць імкненне членаў ГКТ «Полісье» да вывучэння народнай культуры, фальклору, дыялекту Палескага рэгіёна... 3) лічыць неадпаведным прыняцце заканадаўчых актаў па стварэнню якіх-небудзь аўтаномій, навуковых цэнтраў. Жыхары беларускага Палесся з'яўляюцца самабытнай часткай беларускага народа» [15, арк. 107 – 136].

Прадметам увагі Камісіі 02.10.1991 стала пытанне «Аб дзейнасці нацыянальных грамадска-культурных аб'яднанняў горада Мінска». На падставе таго, што ў маі 1991 года пры Мінскім гарадскім аддзяленні Савецкага фонду міра былі зарэгістраваны і дзейнічалі 6 нацыянальных грамадска-культурных аб'яднанняў (татарскае, яўрэйскае, украінскае, рускае, армянскае, азербайджанскае) з агульнай колькасцю сяброў больш за 6000 чалавек, а таксама рашэння 5-й нечарговай сесіі Мінскага гарадскога савета за № 165 ад 05.09.1991 аб размяшчэнні ў будынку дома палітычнай асветы Мінскага абкама КПБ–КПСС Цэнтра нацыянальных культур, Камісія прыняла рашэнне: 1) прапанаваць Савету Міністраў разгледзець рашэнне Мінскага гарсавета аб утварэнні ў доме палітасветы Цэнтра нацыянальных культур; 2) прапанаваць Дзяржкамдруку і Міністэрству культуры забяспечыць бібліятэкі літаратурай на мовах нацменшасцей; 3) прапанаваць Вярхоўнаму Савету кааптаваць у склад Камісіі па нацыянальнай палітыцы і міжнацыянальных адносінах ВС РБ з правам дарадчага голаса прадстаўнікоў нацыянальных грамадска-культурных аб'яднанняў рэспублікі [15, арк. 139 – 147].

Пасля ўтварэння Рэспублікі Беларусь паўстала неабходнасць у стварэнні ўласнай заканадаўчай базы міжнацыянальных адносін. Камісіяй 16.12.1991 разглядаўся праект канцэпцыі Закона «Аб свабодным развіцці нацыянальных і этнічных груп у Рэспубліцы Беларусь». Пры падрыхтоўцы праекта члены Камісіі выкарыстоўвалі: Закон СССР «Аб свабодным нацыянальным развіцці грамадзян СССР, якія пражываюць за межамі сваіх нацыянальна-дзяржаўных утварэнняў або не маюць іх на тэрыторыі СССР» ад 26.04.1990 [17, арк. 49 – 56]; Закон Украіны «Аб нацыянальных меншасцях на Украіне» (праект закона быў абмеркаваны 16.11.1991 у Адэсе на Усеўкраінскім з'ездзе нацыянальных меншасцей); Закон аб нацыянальна-асабовай аўтаноміі на Украіне ад 24.01.1918; Закон Літоўскай рэспублікі «Аб нацыянальных меншасцях» ад 23.11.1989 (у рэдакцыі ад 11.03.1991); Закон Латвійскай рэспублікі «Аб свабодным развіцці нацыянальных і этнічных груп Латвіі і іх праве на культурную аўтаномію» ад 19.03.1991; Закон «Аб культурнай аўтаноміі нацыянальных меншасцей Эстоніі» ад 12.02.1925; парады АБСЕ, савета Еўропы [18, арк. 33 – 60].

Напрыканцы 1991 года збіраліся заўвагі і прапановы камісіяй Вярхоўнага Савета, выканаўчых органаў улады, нацыянальных грамадскіх арганізацый да прапанаванага праекта Закона. Сам праект быў адобраны і прапанаваны 10.03.1992 на разгляд 9 сесіі ВС РБ у фармулёўцы «Аб свабодным развіцці нацыянальных груп (меншынстваў) у Рэспубліцы Беларусь» [15, арк. 174 – 175].

Гэтая важная дзяржаўная справа не засталася па-за ўвагаю грамадскай дзейнасці сяброў нацыянальна-культурных таварыстваў. Яны актыўна імкнуліся паўплываць на працэс падрыхтоўкі і прыняцця Закона з улікам іх нацыянальных інтарэсаў, каштоўнасцей і запатрабаванняў; 8.04.1992 адбылася сустрэча кіраўнікоў нацыянальных аб'яднанняў з членамі Камісіі. У выніку на наступны дзень на яе пасяджэнні было вырашана прасіць сесію Вярхоўнага Савета задаволіць просьбу прадстаўнікоў грамадска-культурных аб'яднанняў: азербайджанцаў, армян, татар, немцаў, рускіх, яўрэяў, украінцаў – прысутнічаць на пасяджэнні сесіі пры абмеркаванні Закона і даць магчымае выступіць іх прадстаўніку [16, арк. 53].

Абмеркаванне і прыняцце праекта Закона «Аб свабодным развіцці нацыянальных груп у Рэспубліцы Беларусь» адбылося на сесіі ВС 23.04.1992. Ад імя каардынацыйнай рады нацыянальных аб'яднанняў Рэспублікі Беларусь на сесіі выступіў з прамоваю А.–Б. А. Шабановіч. Вярхоўны Савет адобрыў праект Закона ў першым чытанні. Распачаўся працэс дапрацоўкі праекта Закона. Паступіў шэраг заўваг і прапаноў ад Камісіі ВС (некаторыя камісіі наогул выступілі супраць прыняцця такога Закона), асобных дэпутатаў, ад грамадскіх арганізацый. Украінскае грамадска-культурнае аб'яднанне Брэсцкай вобласці патрабавала, каб у Законе быў прызнаны факт існавання і кампактнага пражывання ў Паўднёвым беларускім Палессі аўтахтоннага ўкраінскага насельніцтва. У праект Закона СПБ прапаноўваў унесці «права на ўтварэнне ў месцах кампактнага пражывання нацыянальных груп, якія складаюць большасць насельніцтва дадзенай мясцовасці, нацыянальных адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінак», «права на вылучэнне кандыдатаў у дэпутаты па асобных спісах нацыянальных супольнасцей». Падобнае прапаноўвала і аб'яднанне ўкраінцаў «Ватра» [19, арк. 12 – 14].

3 ліпеня 1992 года праект Закона ўжо рыхтаваўся пад назвай «Аб нацыянальных меншасцях». У другім чытанні праект Закона «Аб нацыянальных меншасцях у Рэспубліцы Беларусь» разглядаўся на Камісіі 24.08.1992 і 19.10.1992 быў адобраны і рэкамендаваны сесіі ВС.

Пастановаю Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь 11.11.1992 уведзены ў дзеянне Закон «Аб нацыянальных меншасцях у Рэспубліцы Беларусь» [20, арк. 1, 117]. У яго змест уносіліся змяненні і дапаўненні ў 2004, 2007 гадах [21].

Асноўныя напрамкі канцэпцыі работы Камісіі па нацыянальнай палітыцы і міжнацыянальных адносін былі прыняты 24.08.1992. У прыватнасці, у іх былі зафіксаваны: станаўленне беларускай дзяржавы, беларускае нацыянальнае адраджэнне, адраджэнне нацыянальнай свядомасці нацыянальных супольнасцей і г.д. На пасяджэнні Камісіі 7.12.1992 аналізавалася работа мясцовых саветаў народных дэпутатаў Гомельскай вобласці па ўдасканаленні міжнацыянальных адносін. Сярод іншага было зафіксавана існаванне насцярожаных адносін часткі рускага насельніцтва да палітыкі беларускага адраджэння [16, арк. 92 – 94, 160 – 165].

Дэпутаты-члены Камісіі 20.01.1993 пазнаёміліся з інфармацыяй Э.К. Дарашэвіча аб выніках сацыялагічнага даследавання міжнацыянальных адносін беларускага памежжа на матэрыялах Заходняга Палесся (Маларыцкі, Іванаўскі, Кобрынскі, Пінскі раёны). Адзначалася, што 81,8 % ад агульнай колькасці апытаных не выступалі за якую-небудзь аўтаномію і лічылі сябе беларусамі; 61,7 % лічылі немэтазгодным вылучэнне Заходняга Палесся ў самастойны культурна-моўны рэгіён у Рэспубліцы Беларусь; 7,3 % падтрымалі ідэю аўтаноміі. Аўтары аналітычнай запіскі зрабілі выснову, што ў Беларусі «праблем асобнага палескага этнасу няма ў народнай этнічнай свядомасці». Было адзначана, што ў Заходнім Палессі насельніцтва гаворыць на рускай мове – 53,6 %, беларускай – 12,6, украінскай – 3,6, польскай – 0,6, на мясцовай мове (гаворцы) – 49,72 %. На пытанне «Ці магчымы ў рэгіёне міжнацыянальныя канфлікты?» рэспандэнты адказалі: немагчымы – 45,8 %, могуць быць нязначныя канфлікты – 33,2, маецца глеба для сур'ёзных канфліктаў – 8,4, не далі адказу – 12,6 %. Апытванне засведчыла, што ў Кобрынскім раёне адзначаецца супрацьстаянне праўкраінскіх палешукоў і тых, хто (аб'яднанне «Полісьсе») за самастойнасць Заходняга Палесся як адміністрацыйна-моўнай і гаспадарча-эканамічнай адзінкі [22, арк. 10 – 12].

Апошняе пасяджэнне Камісіі Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь па нацыянальнай палітыцы і міжнацыянальных адносін адбылося 26.01.1993. У першай палове лютага 1993 года адбылося яе перайменаванне. У сувязі з гэтым ужо Камісія Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь па нацыянальнай палітыцы і пытаннях Садружнасці Незалежных Дзяржаў сабралася 24.02.1993, каб удакладніць асноўныя кірункі (Канцэпцыю) работы [23, арк. 23].

На пасяджэнні Камісіі 08.12.1993 разглядалася пытанне аб выкананні Закона Рэспублікі Беларусь «Аб нацыянальных меншасцях у Рэспубліцы Беларусь». На абмеркаванні вынікаў дзеяння Закона прысутнічалі прадстаўнікі органаў выканаўчай улады і нацыянальных грамадскіх аб'яднанняў: рускай культуры «Русь», «Малдова», армян «Айястан», немцаў Беларусі «Адраджэнне», татар-мусульман «Аль-Кітаб», СПБ; асацыяцый: карэйцаў, яўрэйскіх арганізацый Беларусі, украінцаў «Ватра». Неабходнасць гэтай сустрэчы была выклікана тым, што мінуў год, як быў прыняты Закон, і таму было варта абмеркаваць, як працуе Закон на месцах, падзяліцца вопытам, вызначыць праблемы, складанасці. Ад дэпутатаў, членаў

камісії, прадстаўнікоў нацыянальных грамадскіх аб'яднанняў прагучаў шэраг заўваг і прапаноў: а) адсутнічала фінансавая падтрымка нацыянальных таварыстваў з боку дзяржавы, б) мясцовыя ўлады не дазвалялі нацыянальным грамадскім аб'яднанням займацца прадпрымальніцкай дзейнасцю, в) артыкул 5 Закона меў дэкларатыўны характар, г) у м. Свiр Мядзельскага раёна мясцовыя ўлады не далі дазвол на правядзенне сходу СПБ, перашкаджалі адкрыццю польскамоўных класаў у г. Ліда, д) камісія ВС па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны займалася толькі адраджэннем беларускай мовы і культуры і не дапамагала іншым нацыянальным супольнасцям, е) былі патрэбны падатковыя ільготы, ж) пры Савеце Міністраў патрэбна стварыць фонд дапамогі нацыянальным супольнасцям, з) стварыць у цэнтры г. Мінска цэнтр нацыянальных культур, і) у раёнах было складана атрымаць памяшканне для дзейнасці аб'яднанняў.

Члены Камісіі адзначылі, што некаторыя грамадскія аб'яднанні сталі займацца палітычнай дзейнасцю, у прыватнасці, па ініцыятыве СПБ у Гродна адбыўся з'езд ветэранаў Арміі Краёвай, чыя дзейнасць у беларускай гісторыі ацэньваецца неадназначна. У адказ з боку прадстаўнікоў украінскага і татарскага аб'яднанняў прагучала: «калі мы падпісваем нешта са згоды ўлад – гэта добра, а калі падпісваем нешта іншае – гэта палітыка і парушэнне статута».

У выніку было адзначана, што адбылося плённае абмеркаванне праблем нацыянальных супольнасцей. Ніякіх канкрэтных рашэнняў Камісіяй не было прынята і толькі запланавалі правядзенне ў канцы снежня пасяджэння Камісіі з удзелам прадстаўнікоў выканаўчай улады (Савета Міністраў, міністэрстваў адукацыі, культуры, інфармацыі, савета па справах рэлігіі), на якім збіраліся абмеркаваць практычныя пытанні рэалізацыі Закона «Аб нацыянальных меншасцях» [23, арк. 106 – 111].

У Рэспубліцы Беларусь 15.03.1994 была прынята Канстытуцыя. Дэпутаты парламенцкіх камісій, якія адказвалі за сферу міжнацыянальных адносін, спрычыніліся да яе распрацоўкі і ўнясення змен. Пасля рэферэндума 1996 года ў Канстытуцыі тэрмін “нацыянальныя меншасці” быў заменены на “нацыянальныя супольнасці” [24].

На пасяджэнні Камісіі 17.03.1994 было заслухана пытанне «Аб будаўніцтве Літоўскага культурна-асветніцкага цэнтра ў в. Рымдзюны Астравецкага раёна Гродзенскай вобласці». Будаўніцтва цэнтра было задумана яшчэ ў 1990 годзе. Распачалося будаўніцтва з 18.09.1990. Да пачатку 1994 года ўзнік канфлікт паміж мясцовымі ўладамі і Літоўскай Рэспублікай наконт завяршэння будаўніцтва (крыніц фінансавання) і таго, хто будзе гаспадаром цэнтра. Гродзенскі аблвыканкам нават прыняў рашэнне аб спыненні будаўнічых прац. Камісія, заслухаўшы экспертаў і абмеркаваўшы дакументы, вырашыла, што неабходна правесці перамовы з літоўскім бокам, завяршыць будаўніцтва і пасля гэтага вызначыць уладальнікаў цэнтра. Яго ўрачыстае адкрыццё адбылося 18.03.2001 [25, арк. 17 – 18].

Пасля правядзення ў Рэспубліцы Беларусь выбараў Прэзідэнта сталі адбывацца змены ў грамадска-палітычным жыцці краіны. Закранулі яны і дзейнасць вышэйшага заканадаўчага органа ўлады.

Пастановаю ВС Рэспублікі Беларусь (XIII склікання) ад 16.01.1996 была ўтворана камісія па правах чалавека, нацыянальных пытаннях, СМІ, сувязях з грамадскімі аб'яднаннямі і рэлігійнымі арганізацыямі. За увесь час свайго існавання і дзейнасці (23.01.1996 – 12.10.1996) яна толькі аднойчы, 30.05.1996, звярнула сваю ўвагу на нацыянальнае пытанне ў Беларусі. Дэпутатаў пазнаёмілі з прапановамі інстытута «Белінфарпрагноз» правесці для ВС сацыялагічныя даследаванні на тэму «Заканадаўчыя асновы рэгулявання міжнацыянальных і рэлігійных адносін у Рэспубліцы Беларусь». Было вырашана правесці гэтыя даследаванні [26, арк. 49].

Пасля правядзення ў 1996 годзе рэферэндуму адбыліся змяненні назвы, паўнамоцтваў і структуры вышэйшага заканадаўчага органа краіны. У Палаце прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь была створана Пастаянная камісія па правах чалавека, нацыянальных адносінах і сродках масавай інфармацыі. У Савеце Рэспублікі міжнацыянальныя адносіны ўваходзяць у круг пытанняў Пастаянай камісіі па адукацыі, навуцы, культуры і сацыяльнаму развіццю.

Парламенцкія камісіі Рэспублікі Беларусь, якія адказвалі за нацыянальнае пытанне, у розны час сваёй дзейнасці прымалі ўдзел у падрыхтоўцы і распрацоўцы праектаў законаў: «Аб грамадзянстве Рэспублікі Беларусь» (прыняты ў 1991 г.); «Аб мовах» (1990 г., змяненні і дапаўненні 1998 г.); «Аб культуры» (1991, 2001 гг.); «Аб адукацыі» (1991 г.); «Аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны» (1992, 2006 гг.); «Аб прававым становішчы замежных грамадзян і асоб без грамадзянства ў Рэспубліцы Беларусь» (1993, 2005 гг.); «Аб грамадскіх аб'яднаннях» (1994, 2004 гг.); «Аб бежанцах» (1995, 1999 гг.); «Аб дзяржаўнай службе» (2003 г.); «Аб супрацьдзеянні экстрэмізму» (2007 г.), у якіх адлюстраваны пэўныя аспекты рэгулявання міжнацыянальных адносін [7, с. 189 – 190; 9, с. 71 – 76; 10, с. 10 – 21].

Спецыяльных дзяржаўных органаў у сістэме вышэйшай выканаўчай улады, якія займаліся праблемамі нацыянальных супольнасцей, у Беларусі да сярэдзіны 1990-х гадоў не існавала, не было і механізмаў супрацоўніцтва ўладных структур і нацыянальных аб'яднанняў. Развіццём адукацыі на роднай мове займалася Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь. Падтрымку і фінансаванне іх культурных ініцыятыў ажыццяўляла Міністэрства культуры. Яно арганізацыйна і фінансава падтрымлівала арганізацыю нацыянальных фестываляў, вылучала сродкі на правядзенне конкурсаў, выстаў, утрыманне мастацкіх калектываў нацыянальных аб'яднанняў, мэтанакіравана займалася забеспячэннем спрыяльных умоў для развіцця мастацкай творчасці нацыянальных супольнасцей [27, арк. 11, 22; 28, арк. 30].

У мэтах эфектыўнага супрацоўніцтва дзяржаўных органаў кіравання з грамадскімі арганізацыямі нацыянальных супольнасцей і садзейнічання захаванню і развіццю іх культур у студзені 1995 года была створана Каардынацыйная рада па справах нацыянальных меншасцей пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь (СМ РБ). Старшынёй рады з'яўляўся намеснік Прэм'ер-міністра. Яе рашэнні насілі рэкамендацыйны характар.

Для правядзення эфектыўнай нацыянальнай палітыкі неабходна было вызначыць становішча спраў, якое склалася ў сферы забеспячэння правоў нацыянальных супольнасцей, іх надзённыя праблемы і ўлічыць гістарычныя традыцыі. Таму 21 – 22.05.1996 у г. Віцебску была праведзена навукова-практычная канферэнцыя “Нацыянальныя меншасці Беларусі: шляхі супрацоўніцтва і згоды”. Выпрацаваная яе ўдзельнікамі “Канцэпцыя нацыянальна-культурнага развіцця нацыянальных меншасцей Беларусі” вызначыла асноўныя напрамкі праграмы тэарэтычнага забеспячэння і практычнай рэалізацыі нацыянальна-культурнага развіцця этнічных супольнасцей з улікам стратэгічных інтарэсаў Рэспублікі Беларусь, накіраваных на захаванне тэрытарыяльнай цэласнасці краіны [29].

У студзені 1997 года Прэзідэнтам быў падпісаны Указ “Аб сістэме рэспубліканскіх органаў дзяржаўнага кіравання, падпарадкаваных ураду Рэспублікі Беларусь”, паводле якога Рада па справах рэлігій пры СМ РБ ператваралася ў Дзяржаўны камітэт па справах рэлігій і нацыянальнасцей (Дзяржкамітэт). Пастановай СМ РБ 02.12.1997 пры ім была створана Каардынацыйная рада па справах нацыянальных меншасцей. Яна стваралася як грамадскае фарміраванне. У яе склад увайшлі прадстаўнікі міністэрстваў, органаў кіравання, нацыянальна-культурных аб'яднанняў Беларусі [10, с. 46; 6, с. 50 – 51]. На пасяджэннях рады абмяркоўваліся пытанні міжнацыянальных адносін і статутнай дзейнасці аб'яднанняў.

У лістападзе 2001 года Дзяржкамітэт быў ператвораны ў Камітэт па справах рэлігій і нацыянальнасцей пры СМ РБ, які з'яўляўся рэспубліканскім органам дзяржаўнага кіравання і падпарадкоўваўся Ураду [10, с. 41 – 44]. Пастановай СМ РБ ён быў рэарганізаваны 15.07.2006, і ў структуры Урада з'явіўся апарат Упаўнаважанага па справах рэлігій і нацыянальнасцей. Упаўнаважаны прызначаецца на пасаду Прэзідэнтам па прапанове Савета Міністраў і падпарадкоўваецца Ураду. Пры Упаўнаважаным дзейнічаюць кансультацыйныя Міжэтнічная рада і Экспертная рада.

Кансультацыйная Міжэтнічная рада была створана ў 2004 годзе. Яна ў рамках сваёй кампетэнцыі супрацоўнічала з Упаўнаважаным, садзейнічала захаванню і ўмацаванню міжнацыянальнай згоды ў Беларусі, стварэнню адпаведных умоў для рэалізацыі праў грамадзян розных нацыянальнасцей на адраджэнне сваіх нацыянальных каштоўнасцей, адукацыйна-асветніцкай, культурна-творчай, інфармацыйнай і іншай дзейнасці; рыхтавала прапановы па ўдасканаленні ўзаемадзеяння грамадскіх аб'яднанняў нацыянальных супольнасцей, каардынавала дзейнасць грамадскіх аб'яднанняў, прадстаўнікі якіх уваходзілі ў склад рады. Па прапанове Упаўнаважанага рада размяркоўвала дзяржаўныя фінансавыя сродкі, накіраваныя на падтрымку праектаў з удзелам нацыянальных супольнасцей. Вырашаліся пытанні аб памяншэнні памераў арэнднай платы шэрагу грамадскіх этнакультурных аб'яднанняў, аб іх ільготным падаткаабкладанні ў гарадах і раёнах, на тэрыторыі якіх яны дзейнічалі, і інш. [11, с. 19 – 22]. У 2010 годзе ў склад рады ўваходзілі 25 членаў – прадстаўнікоў нацыянальных грамадскіх аб'яднанняў і іх саюзаў, зарэгістраваных у адпаведнасці з заканадаўствам Рэспублікі Беларусь.

Вялікі аб'ём працы па каардынацыі дзейнасці нацыянальных грамадскіх арганізацый ускладаўся на Рэспубліканскі цэнтр нацыянальных культур, які быў створаны ў 1994 годзе і ўваходзіў у склад Міністэрства культуры. У яго кампетэнцыю ўваходзіла арганізацыйна-метадычная дапамога і матэрыяльная падтрымка этнічных супольнасцей у справе адраджэння і далейшага развіцця нацыянальных культур. На базе цэнтра ў 1995 – 2000-х гадах дзейнічаў шэраг самадзейных мастацкіх калектываў нацыянальных супольнасцей. Пры яго садзейнічання нацыянальна-культурныя аб'яднанні праводзілі свае традыцыйныя святы: “Курбан-Байрам”, “Пурым”, “Ханука”, “Мертышор” і інш. [30, арк. 128 – 138; 6, с. 53; 8, с. 158]. З 2005 года ён стаў падпарадкоўвацца апарату Упаўнаважанага.

На рэгіянальным і мясцовым узроўні ва ўсіх абласных выканаўчых камітэтах, а таксама ў Мінскім гарвыканкаме былі створаны саветы (аддзелы) па справах рэлігій і нацыянальнасцей. Іх задачы галоўным чынам аналагічныя кругу задач, якія вырашаюцца Упаўнаважаным, за выключэннем удзелу ў распрацоўцы заканадаўства і міжнароднага супрацоўніцтва. У абласцях і гарадах ствараліся Каардынацыйныя рады грамадскіх і нацыянальных аб'яднанняў, палітычных партый і прафсаюзных арганізацый. Правядзеннем культурных мерапрыемстваў для нацыянальных супольнасцей, камплектаваннем бібліятэчных фондаў на мовах супольнасцей у ліку іншага займаліся аддзелы культуры адпаведных выканкамаў.

У краіне існавала “Праграма мер па рэгуляванні этнаканфесійнай сітуацыі ў Рэспубліцы Беларусь”, якая разлічвалася на пэўныя перыяды. Мясцовымі ўладамі распрацоўваліся і дзейнічалі рэгіянальныя праграмы. Яны, як правіла, былі разлічаны на два гады [11, с. 19 – 22]. Прыярытэт у працы адпаведных дзяржаўных органаў атрымлівалі праекты, праграмы і мерапрыемствы, якія мелі міжкультурны характар, інтэрнацыянальны кірунак. Найбольш паспяховым у дзейнасці органаў дзяржаўнага кіравання Беларусі з'явілася правядзенне фестываляў нацыянальных культур, якія актывізавалі культурна-асветніцкую дзейнасць нацыянальных аб'яднанняў і шырока папулярызавалі іх творчыя дасягненні. У перыяд з 1996 па 2012 год адбылося 9 фестываляў [31].

Аналіз дзейнасці дзяржаўных органаў па рэгуляванні міжнацыянальных адносін у Рэспубліцы Беларусь дазваляе вылучыць некалькі этапаў: 1) першая палова 1990-х гадоў – гэта перыяд, калі дзяржава прытрымлівалася ліберальнай мадэлі нацыянальна-канфесійных адносін. Праводзілася палітыка неўмяшальніцтва ў дзейнасць грамадскіх нацыянальна-культурных аб'яднанняў; 2) з 1996 года – этап характарызуецца паступовым адыходам ад ліберальнай да мадэлі супрацоўніцтва (кааперацыйнай мадэлі) дзяржаўна-нацыянальных адносін; 3) з пачатку 2000-х гадоў у нацыянальнай палітыцы заўважаецца імкненне да кантролю, унармавання і рэгулявання грамадскай дзейнасці, пераважае падтрымка інтэрнацыянальнага і выкарыстоўванне праграмных метадаў працы.

Заклучэнне. У навейшай гісторыі Рэспублікі Беларусь (1991 – 2010) менавіта вышэйшы заканадаўчы орган Рэспублікі Беларусь забяспечыў падтрымку ініцыятыў і працэсу супрацоўніцтва з нацыянальнымі грамадскімі аб'яднаннямі. Гэта рабілася для захавання ў беларускім грамадстве стабільнасці і дыялогу паміж прадстаўнікамі розных нацыянальных супольнасцей і ўладамі. Да моманту стварэння ў сярэдзіне 1990-х гадоў органаў выканаўчай улады, адказных за правядзенне нацыянальна-канфесійнай палітыкі, парламенцкія структуры выконвалі асноўную ролю па рэгуляванні міжнацыянальных адносін. У выніку іх дзейнасці ў Рэспубліцы Беларусь створана неабходная заканадаўчая база для развіцця нацыянальных супольнасцей і забеспячэння іх належнага статусу.

Дзяржаўная падтрымка культурнай дзейнасці нацыянальных супольнасцей і кантроль за іх грамадскімі арганізацыямі актывізаваліся з другой паловы 1990-х гадоў пасля стварэння органаў выканаўчай улады, адказнага за правядзенне нацыянальна-канфесійнай палітыкі. Ён імкнуўся забяспечыць умовы для захавання самабытнасці і выканання заканадаўства ў сферы рэалізацыі праў нацыянальных супольнасцей.

Згодна з заканадаўствам нацыянальная палітыка органаў дзяржаўнага кіравання падзялялася на: аказанне матэрыяльнай і арганізацыйнай дапамогі; правядзенне выстаў, фестываляў нацыянальных культур і мастацтваў; адзначэнне галоўных дат у гісторыі той ці іншай нацыянальнай супольнасці; дапамогу ў фінансаванні мастацкіх калектываў; каардынацыю дзейнасці нацыянальных грамадскіх аб'яднанняў і органаў улады. У Рэспубліцы Беларусь праз дзейнасць СМІ вялася прапаганда нацыянальнай адметнасці і культурнай шматобразнасці. Прыкладзілі намаганні для захавання нацыянальных моў і адукацыі на родных мовах. У структурах Міністэрстваў культуры, адукацыі, інфармацыі працавалі спецыялісты, якім было даручана аказваць дапамогу грамадскім нацыянальна-культурным аб'яднанням.

Аналіз крыніц дазваляе сцвярджаць, што структуры прадстаўнічай і выканаўчай улады Рэспублікі Беларусь прымалі рашэнні ўзважана, з улікам дзяржаўных інтарэсаў, а таксама грамадска-палітычнай і эканамічнай сітуацыі ў рэспубліцы. Нацыянальная палітыка дзяржаўнай улады насіла характар пратэктывізму і здзяйснялася ў цэлым выверанымі, прадуманымі крокамі, пры наяўнасці пэўных недахопаў, якія можна выправіць. У дзеяннях улад прасочвалася схіленне да комплекснага вырашэння існуючых праблем нацыянальных супольнасцей. У выніку правядзення дзяржаўнай нацыянальнай палітыкі, якая забяспечвала задавальненне культурна-асветных і грамадскіх запатрабаванняў нацыянальных супольнасцей з улікам агульнанацыянальных інтарэсаў Рэспублікі Беларусь, у грамадстве склаліся стабільныя міжнацыянальныя адносіны.

ЛІТАРАТУРА

1. Буко, С. Республика Беларусь – страна международного мира и согласия / С. Буко // Абарона правоў асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей Рэспублікі Беларусь: даведнік / склад. Н.В. Ходар. – Мінск: Энцыклапедыкс, 2004. – С. 3 – 5.
2. Бурая, Н.В. Уплыў дзяржаўнай палітыкі на развіццё нацыянальных і канфесіянальных адносін у Беларусі (1992 – 2004 гг.) / Н.В. Бурая // Весці БДПУ. Серыя 2. – 2007. – № 1. – С. 46 – 49.
3. Иоффе, Э.Г. Проблемы реализации прав национальных общностей и законодательство Республики Беларусь / Э.Г. Иоффе // Чалавек. Грамадства. Свет. – 2005. – № 1. – С. 58 – 62.
4. Касовіч, В.Ф. Дзяржаўная палітыка ў адносінах да нацыянальных меншасцей у Рэспубліцы Беларусь / В.Ф. Касовіч // Беларуская дзяржаўнасць: вопыт XX стагоддзя: матэрыялы міжнар. навук.-тэарэт. канф., Мінск, 18 – 19 крас. 2003 г. – Мінск: БДПУ, 2004. – С. 224 – 225.
5. Лившиц, А. Развитие белорусского законодательства против антисемитизма, расовой и национальной вражды или дискриминации / А. Лившиц // Беларусь у XX стагоддзі. Вып. 1. – Мінск: Водолей, 2002. – С. 110 – 114.
6. Макрушич, Е.Н. Этнокультурная политика в отношении национальных меньшинств в Республике Беларусь (1995 – 1998 гг.) / Е.Н. Макрушич // Веснік Гродзенскага дзярж. ун-та імя Я. Купалы. Серыя 1. Гісторыя. Філасофія. Паліталогія. – 2008. – № 1. – С. 49 – 55.
7. Осипов, А. Этнокультурная политика в Беларуси: сопоставление с международным контекстом / А. Осипов // Вопросы меньшинств в Республике Беларусь, Европе и мире / сост., авт. предисл. А. Ойпов, А. Василевич. – Минск: Медисонт, 2012. – С. 171 – 198.
8. Паўлоўская, В.П. Дзейнасць дзяржаўных і грамадскіх арганізацый па развіццю культурна-асветніцкай работы сярод нацыянальных меншасцей Беларусі на сучасным этапе / В.П. Паўлоўская // Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі. – Мінск: БДПУ імя М. Танка, 1997. – С. 153 – 160.

9. Пушкін, І.А. Заканадаўчыя асновы міжнацыянальных адносін у Рэспубліцы Беларусь (1991 – 2010 гг.) / І.А. Пушкін // Веснік Брэсцкага дзярж. ун-та. Серыя 1. – 2012. – № 1. – С. 70 – 79.
10. Пушкін, І.А. Нацыянальныя супольнасці Беларусі: грамадска-палітычная і культурна-асветніцкая дзейнасць (1990 – 2005 гг.): манагр. / І.А. Пушкін. – Магілёў: МДУ імя А.Куляшова, 2007. – 206 с.
11. Рыбаков, М.Л. О межнациональных отношениях и государственной политике в Республике Беларусь / М.Л. Рыбаков // Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе: сб. науч. ст. / ГрГУ им Я. Купалы; редкол.: М.А.Можейко (отв. ред.). – Гродно: ГрГУ, 2010. – С. 19 – 22.
12. Сесіі Вярхоўнага Савета Беларускай ССР. Стэнаграфічныя справаздачы. – Мінск: Беларусь, 1972 –1989.
13. Інфармацыя о встрече с представителями комиссий по вопросам национальных отношений // Дзяржаўны архіў Расійскай Федэрацыі (ДАРФ). – Фонд Р-9654. – Воп. 10. – Спр. 109. – Арк. 168 – 172.
14. Пратакол пасяджэння камісіі // Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4089.
15. Пратакол пасяджэння камісіі // НАРБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4090.
16. Пратакол пасяджэння камісіі // НАРБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4091.
17. О свободном национальном развитии граждан СССР, проживающих за пределами своих национально-государственных образований или не имеющих их на территории СССР: Закон СССР // ДАРФ. – Фонд Р-9654. – Воп. 5. – Спр. 180. – Арк. 49 – 66.
18. Матэрыялы да пасяджэння камісіі // НАРБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4094.
19. Матэрыялы да пасяджэння камісіі // НАРБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4095.
20. Пастанова Вярхоўнага Савета // НАРБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4095.
21. О национальных меньшинствах в Республике Беларусь: Закон Республики Беларусь от 11 ноября 1992 г. № 1926–ХІІ, изм. и доп.: Закон от 5 января 2004 г. № 261–3 // Нац. реестр правовых актов Респ. Беларусь. – 2004. – № 4. – 2/1010.
22. Аналітычная запіска аб выніках сацыялагічнага даследавання // НАРБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4092.
23. Пратакол пасяджэння камісіі // НАРБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4092.
24. Конституция Республики Беларусь 1994 года: с изм. и доп., принятыми на респ. референдумах 24 нояб. 1996 г. и 17 окт. 2004 г. – 3-е изд., стер. – Минск: Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь, 2008. – 64 с.
25. Праграма адкрыцця літоўскага культурнага цэнтра ў Рымдзюнах // Lietuvos valstybės naujasis archyvas (Літоўскі дзяржаўны новы архіў, г. Вільнюс). – Фонд 78. – Воп. 1. – Спр. 163.
26. Пратакол пасяджэння камісіі // НАРБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4669.
27. Дакументы аб супрацоўніцтве Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь з культурнымі аб'яднаннямі нацыянальных меншасцей, 1993 г. // НАРБ. – Фонд 974. – Воп. 4. – Спр. 33.
28. Звесткі аб творчай дзейнасці нацыянальных культурна-асветных аб'яднанняў у Рэспубліцы Беларусь. 2004 г. // НАРБ. – Фонд 974. – Воп. 4. – Спр. 474.
29. Канцэпцыя нацыянальна-культурнага развіцця нацыянальных меншасцей Беларусі / навук. рэд. С.А. Яцкевіч. – Мінск: Рэсп. цэнтр нац. культур, 1996. – 34 с.
30. Справаздача Рэспубліканскага цэнтра нацыянальных культур // НАРБ. – Фонд 974. – Воп. 4. – Спр. 407.
31. Дакументы аб падрыхтоўцы і правядзенні Усебеларускага фестывалю нацыянальных культур // НАРБ. – Фонд 974. – Воп. 4. – Спр. 471. – Арк. 4 – 15; Спр. 804. – Арк. 1 – 169; Спр. 960. – Арк. 1 – 222; Спр. 962. – Арк. 11 – 12.

Паступіў 15.02.2013

**ACTIVITIES OF THE INSTITUTIONS OF STATE POWER ON REGULATION
OF INTERETHNIC RELATIONS IN THE REPUBLIC OF BELARUS
(1991 – 2010)**

I. PUSHKIN

Establishment and activities of the institutions of state power on regulation of interethnic relations and solution of national group problems of the Republic of Belarus are analyzed. Procedure for legislative security of national minorities' rights is studied and analyzed. Regulatory and legal basis that created favorable conditions for developing cultures of ethnic groups and meeting their ethnic cultural needs was adopted by governmental bodies in the 1990s. The body of executive and state power was established in the middle of the 1990s to provide conditions for keeping ethnic originality and complying with the legislation in the sphere of realization of ethnic group rights. Three stages in the activities of state bodies on interethnic relations regulation are described in the Republic of Belarus. A conclusion has been drawn about making decisions after comprehensive discussion with due regards for nationwide interests, existing political and economic circumstances in the country. As a result, in the Belarusian society stable, constructive international relations have been established.